

ВИНИКНЕННЯ АЛЬТЕРНАТИВНОГО РУХУ В ОДЕСІ

Ключові слова: Одеська крайова організація НРУ, установча конференція, громадські організації, партійне керівництво, оргкомітет, антирухівські ідеї.

Ключевые слова: Одесская краевая организация НРУ, учредительная конференция, общественные организации, партийное руководство, оргкомитет, антируховские идеи.

Key words: Odessa regional organization of Rukh, the founding conference, public organizations, the party leadership, the organizing committee, antirukh ideas.

У сучасній рухівській історіографії одним із найактуальніших питань залишається вивчення створення та діяльності крайових рухівських організацій. Історія Одеської крайової організації Народного Руху України (ОКО НРУ) в цьому контексті є однією із малодосліджених і недостатньо вивчених сторінок в українській історичній науці. Саме тому дослідження виникнення Одеського Руху є актуальним та викликає значний інтерес хоча б тому, що це була єдина рухівська організація, яка формувалася не в Україні, а в сусідній державі — Молдові, а її члени приймали активну участь у державотворчих процесах.

Отже, метою даного дослідження є висвітлення формування Одеської крайової організації НРУ та перешкод, які постали перед нею.

Джерельну базу дослідження складають документи та матеріали Державного архіву Одеської області (ДАОО) та архів Одеської крайової організації НРУ. Багато уваги з досліджуваного питання приділено у монографії Г. І. Гончарука «Народний Рух України. Історія», а також матеріали одеських періодичних видань.

16 лютого 1989 року в газеті «Літературна Україна» було надруковано проект Програми Народного Руху України. Керівні особи гостро сприйняли цей проект, вбачаючи в ньому програму національного відродження українців. Тому в Одесі, як і в інших містах України, розгорнулася боротьба керівних і управлінських структур проти прихильників ідей Руху. Весь арсенал ідейно-політичних, морально-політичних і організаційно-партійних заходів був мобілізований на придушення духу

відродження, на консервацію партійно-шовіністичного верховенства в Одесі та області [1, с. 39–40].

7 липня 1989 року в Одесі у Будинку вчених відбулася зустріч близько тридцяти керівників організацій, творчих союзів і самодіяльних громадських формувань. Основною метою цієї зустрічі було обговорення задач, поставлених у виступі Генерального секретаря ЦК КПРС, Голови Верховної Ради СРСР М. С. Горбачова по центральному телебаченню 1 липня, та «выработка подходов к созданию организационной структуры по развитию движения содействия перестройки» [2, м. 45].

Зібрання тривало майже чотири години без перерви, виступило близько 20 чоловік (Боделан, Оргинський, Єфимов, Федюк, Оплачко, Попков, Мясковський, Бойченко та інші). У ході обміну думками були висловлені ідеї необхідності консолідації суспільних сил в боротьбі за перебудову, укріплення міжнаціональних відносин на принципах дружби народів. Багатьма була підтримана ідея, висловлена головою Одеського товариства єврейської культури м. Н. Лур'є П. Є. Єфимовим про створення в Одесі Будинку дружби, де могли б працювати всі національно-культурні центри, самодіяльні суспільні формування. За пропозицією секретаря партбюро Одеської письменницької організації Т. А. Федюка та за згодою всіх учасників зустрічі ідеологічному відділу обкому партії було доручено скласти список висунутих кандидатур в координаційну раду по розвитку руху сприяння перебудові від учасників, що приймали участь у зустрічі [3, м. 45–47].

На цьому ж зібранні були присутні і прихильники справжніх ідей Руху (члени «Меморіалу», «Південної громади», Філософського товариства, «Лелеки», Соціологічної асоціації, студентської «Вільної хвилі», Товариства української мови імені Тараса Шевченка в смт. Южний, представники екологічних клубів, спілки письменників, художників, театральних діячів, первинних осередків Руху на заводах, у закладах культури та науки), які призивали до введення «безболісної українізації», відкриття шкіл по кількості населення тої чи іншої національності. Представник товариства «Лелека» Нарійчук наголосив на надзвичайно уповільненому введенню української мови в сфері транспорту, найменуванні вулиць, побутових та торгових об'єктів.

Питання статусу української мови торкнувся у своєму виступі і секретар Одеської організації письменників України В. Мороз та один з керівників «Південної громади» Крижанівський. Керівники «Меморіалу» В. Цимбалюк і В. Струтинський вимагали признати помилковість позиції обкому, горкому і райкомів партії по відношенню до Руху [4, м. 46]. Однак всі ці зауваження лишилися ніби не почутими з боку партійних керівників.

Тому одеські громадські організації («Меморіал», «Південна громада» та інші) [5, м. 1–3], які об'явили себе групами підтримки Руху ще з часу опублікування програми НРУ у «Літературній Україні» і багаточисленними резолюціями, заявами та листами сприяли його становленню, вирішили самостійно координувати спільні дії по створенню оргкомітету та по підготовці установчої регіональної конференції.

На зібранні «Меморіалу» 10 липня було об'явлено про створення оргкомітету. 16 липня на зібранні «Південної громади», куди були запрошені представники громадських організацій, 180 голосами були утворені повноваження оргкомітету та вирішено провести установчу конференцію 25 серпня [6, с. 144].

Марні спроби керівництва запобігти створенню крайової організації змусило його в пожежному порядку перейти до формування альтернативної вже діючому оргкомітету своєї Координаційної ради по створенню своєї за формою, начебто рухівської, а за змістом м. рухівці обласної організації. Це була суто одеська новація [7, с. 40]. Обласна рада народних депутатів затвердила текст листа, в якому засуджувалась Програма НРУ, та висловила однак думку про недоцільність створення такої організації.

21 серпня в Будинку вчених відбулося розширене засідання оргкомітету Одеської регіональної організації НРУ за перебудову [8]. У ньому взяли участь представники як обласних організацій, так і працівники керівних органів влади. Чомусь, цілком направлено, почали керувати зібранням Р. Б. Боделан і М. М. Мясковський, люди, які до цього керували програмою боротьби проти Руху в області та місті, яка супроводжувалася відкритими погрозами на адресу комуністів, що підтримували ідеї Народного Руху. Вони наголосили на тому, що в залі знаходяться представники сорока суспільних організацій, але не

згадали, що більшість присутніх представляли державні структури.

На засіданні представники оргкомітету очікували зі сторони одеських партійних робітників та інших присутніх в залі подібної реакції, що сталася на Київській установчій конференції 1 липня 1989 року. На ній завідуючий ідеологічним відділом ЦК КПУ Л. М. Кравчук, котрий раніше вів боротьбу проти проекту програми Руху, визнав, що в цій компанії були допущені помилки. Натомість представники одеської м. рухівціої крайової організації запропонували оргкомітету об'єднатися на основі їхнього проекту програми. Було запропоновано спочатку механічним голосуванням створити координаційну раду, а потім розробити іншу Програму. Саме тут почалися розбіжності. Проект Програми, підготовлений керівними органами, не був підтриманий прихильниками рухівського проекту Програми. Стало зрозумілим, що зібрання буде зірване з ціллю створити слухняне і легко кероване об'єднання різнорідних організацій, яке не матиме нічого спільного з ідеєю Народного Руху України за перебудову.

Оргкомітет Руху залишив за собою право підготовки Одеської регіональної установчої конференції Народного Руху України за перебудову. Тоді партійне керівництво задіяло аварійний варіант. 23 серпня у газеті «Вечерняя Одесса» опублікувала проект «Основних напрямків діяльності Одеської обласної організації Народного руху за перебудову» [9] і повідомила, що її оргкомітет прийняв рішення провести установчу конференцію 25 серпня.

Можна тільки уявити, в яких ідеологічних, політичних та морально-психологічних умовах демократичні організації Одеси готували установчу конференцію. Після того як за допомогою погроз не вдалося залякати патріотично налаштованих прихильників рухівських ідей, начальник обласного управління культури Д. Белов відмовився виділяти їм приміщення, вигукуючи при цьому «Убирайтесь вон» [10, с. 41]. Тому змушені вони були шукати підтримки у сусідній республіці — Молдові. А тим часом м. рухівці 25 серпня провели установчу конференцію.

Як свідчить аналіз газет, тільки і було там українського, що проходила вона в Будинку самодіяльної творчості імені Лесі Українки. За командою згори в конференції прийняли участь делегати більше 80 суспільних, державних та громадських ор-

ганізацій, деякі творчі спілки та трудові колективи Одеси та області.

Було створено так звану «регіональну організацію руху за перебудову». Пропускали на конференцію суворо по мандатах і перепустках. І це незважаючи на те, що у газетних повідомленнях про скликання установчої конференції її оргкомітет запрошував усіх, хто поділяє принципи положення проекту основних напрямків діяльності обласної організації [11]. Та насправді виявилось, що не всі бажаючі могли потрапити на неї. Біля входу стежили за тим, щоб пройшли тільки делегати. Ледь зуміли прорватися до зали кореспонденти газет та деякі представники письменницької організації. Боялися дезорганізації, крикливих промов, екстремістських лозунгів.

Відкрив установчу конференцію І. М. Коляда (відповідальний секретар обласної організації Союзу журналістів). З докладом-інформацією виступив член оргкомітету, професор Г. Л. Баканурський. Він розповів про те, як визрівала ідея виникнення Народного Руху в Одесі, як працював оргкомітет, комісія по розробці програмних документів новостворюваної масової громадської організації — опублікованого у пресі і виданого на руки делегатам в день самої установчої конференції [12].

Коротко характеризуючи ці документи, Г. Л. Баканурський підкреслив, що розроблені вони на основі останнього (липневого) проекту Програми республіканського руху, в якому зняті найбільш неприйнятні положення із попереднього опублікованого в «Літературній Україні» 16 лютого 1989 року [13]. «Ми виходили із того, що в Одесі повинна бути організація Народного Руху. І не залишає надії, що нас об'єднає головне — бажання сприяти перебудові, все і всіх розставити на свої місця...», — сказав Г. Баканурський [14].

Тема консолідації, об'єднання зусиль в ім'я інтересів народу червоною ниткою проходила крізь багато виступів делегатів, які взяли участь в обговоренні проектів документів.

Уважно слухали учасники конференції промову протоієрея Одеської духовної семінарії В. С. Петлюченка. Варто зазначити, що для участі в роботі по створенню Народного Руху за перебудову своїх повноважних представників прислали п'ять релігійних громад: російської православної церкви, католиків, баптистів, адвентистів, баптистів-п'ятидесятників.

Звичайно, не лишилися непоміченими учасниками конференції помилки, неточності, промахи, допущені оргкомітетом з вироблення програмних документів Руху, поспіх, з яким вони готувалися. Уже з перших хвилин роботи конференції її організаторам було поставлено запитання: «Чому з назви зникло слово Україна?» [15]. Якщо новостворена організація ставила за мету бути одним із осередків НРУ за перебудову, то відсутність цього слова дивувала. Залишилося без відповіді і питання: «Чому в проекті основних напрямків діяльності новостворену регіональну організацію НРУ названо суспільно-політичною організацією, а в проекті принципів і змісту діяльності цієї ж організації — масовою, суспільною» [16].

Всім цим обставинам було єдине пояснення. Потрібно було поспішати, бо до Установчого з'їзду НРУ за перебудову залишались лічені дні. А за цей час необхідно було оформити організацію і обрати делегатів на з'їзд.

Справедливо прозвучало запитання наукового співробітника Одеського відділення Інституту економіки АН Української РСР Ю. В. Веселова: «Чи був прецедент у світовій практиці, коли б за два дні до установчої конференції опублікували проект основного документу, а за декілька хвилин до початку її роботи делегати одержали його? Лесть вистачило часу, слухачи доповідача, ознайомитися з його змістом. Де вже тут до серйозного аналізу» [17].

Серед членів координаційної ради і делегатів на установчому з'їзді дуже мало було представників робітничого класу, які б по праву представляли б широкі народні маси в Одеській крайовій організації. Було просто прийняте рішення піти в трудові колективи, до народу і обговорити з ним прийняті програмні документи.

На конференції за «чисельними пропозиціями присутніх» було оголошено делегатів на республіканський установчий з'їзд (всього 31 чоловік). А також була прийнята пропозиція обрати делегатом секретаря обкому партії з ідеологічної роботи Р. Б. Боделана. Обране число делегатів на 12 чоловік перевищувало кількість визначених для Одеси республіканським оргкомітетом мандатів. Пояснення цьому мабуть єдине — хотіли на з'їзді мати впливовішу силу [18, с. 40–41]. Однак створена організація стала ще одним мертвонародженим дитям [19].

А тим часом рішуче настроєні прихильники рухівських ідей прямували до сусідньої республіки Молдови, де 26 серпня, у Кишиневі, в республіканському Будинку кіно провели свою обласну установчу конференцію НРУ [20, с. 41].

Таким чином, ОКО НРУ пройшла нелегкий шлях до свого становлення. Одеське партійне керівництво робило все для того, щоб не допустити створення осередку Руху на Одещині. Та одесити вистояли і доказали, що вони варті кращого життя.

Джерела та література

1. Гончарук Г. Народний Рух України. Історія. — Одеса: Астропринт, 1997. — С. 39–40.
2. ДАОО. — Ф. 11. — Оп. 151. — Спр. 55. — Арк. 45.
3. Там само. — Арк. 45–47.
4. Там само. — Арк. 46.
5. Архів Одеської крайової організації НРУ. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 1–3.
6. Гончарук Г. Народний Рух України. Історія. — Одеса: Астропринт, 1997. — С. 144.
7. Там само. — С. 40.
8. «Веління часу сприяти перебудові». Принципи і зміст діяльності Одеської регіональної організації Народного руху за перебудову. Проект // Чорноморська комуна. — 1989. — 23 серп.
9. Проект. Основные направления деятельности Одесской региональной организации Народного движения за перестройку // Вечерняя Одесса. — 1989. — 23 августа.
10. Гончарук Г. Народний Рух України. Історія. — Одеса: Астропринт, 1997. — С. 41.
11. Радченко-Субич В. Поспіх на шкоду справі // Чорноморська комуна. — 1989. — 29 серпня.
12. Бурчо Л. Не навреди! // Вечерняя Одесса. — 1989. — 31 августа.
13. Програма Народного Руху України за перебудову. Проект // Літературна Україна. — 1989. — 16 лютого.
14. Бурчо Л. Не навреди! // Вечерняя Одесса. — 1989. — 31 августа.
15. Радченко-Субич В. Поспіх на шкоду справі // Чорноморська комуна. — 1989. — 29 серпня.
16. Там само.
17. Там само.
18. Гончарук Г. Народний Рух України. Історія. — Одеса: Астропринт, 1997. — С. 40–41.
19. Радченко-Субич В. Поспіх на шкоду справі // Чорноморська комуна. — 1989. — 29 серпня.
20. Гончарук Г. Народний Рух України. Історія. — Одеса: Астропринт, 1997. — С. 41.

Анотації

Козаченко О. Н. Возникновение альтернативного Руха в Одессе.

В статье автор рассматривает формирование Одесской краевой организации НРУ. Показывает условия, в которых создавалась краевая организация.

Kozachenko O. N. Appearance of the alternative Rukh in Odessa.

The author considers the formation of Odessa regional organization of Rukh. The article shows the conditions under which the regional organization was created.

М. С. Кучерук

ЩО ПОТРІБНО ЗМІНИТИ УКРАЇНЦЯМ: ПОЛІТИЧНУ СИСТЕМУ, ЕКОНОМІЧНИЙ ЛАД ЧИ ВЛАСНУ СВІДОМІСТЬ?

Ключові слова: революція, еволюція, ідеологія, свідомість.

Ключевые слова: революция, эволюция, идеология, сознание.

Key words: revolution, evolution, ideology, self-conscience.

Що таке революція? Яка роль революції в історії? Чому і за яких обставин вони відбуваються? І що спонукає громадян полишити нехай нелегке, але стабільне та звичне становище, і стати на небезпечний шлях змін? Що має статися, щоб велика кількість людей виступила як єдине ціле заради того, щоб злати стару систему і побудувати нову, ризикуючи своїм життям и життям своїх близьких?

Згідно даним Великого тлумачного словника сучасної української мови, революція — це: 1) докорінний переворот у житті суспільства, який приводить до ліквідації віджитого суспільного ладу і утворення нового, прогресивного; 2) переворот у будь-якій галузі, що приводить до докорінного перетворення, удосконалення чого-небудь [1].

Це визначення перегукується із визначенням поняття «соціальна революція», даним у філософському словнику, виданому ще за радянських часів: це докорінний переворот у житті суспільства, який забезпечує його поступальний розвиток, приводить до ліквідації віджилого суспільного ладу й утворення нового, прогресивнішого [11].